

**ПОЗИТИВІЗМ:
РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ
ІСТОРІОПИСАННЯ: МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ /
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІ-
ВЕРСИТЕТ ІМ. Г.С.СКОВОРОДИ. – Х.: Апостроф,
2016. – 280 с.**

Сучасний дослідник сприймає позитивізм у світлі калейдоскопічних рефлексій, які продукують чимало суперечливих думок, асоціацій і почувань. З одного боку, позитивізм розглядається як архаїчний релікт класичної чи традиційної історіографії з доволі популярними в наш час критично-скептичними конотаціями. Тож у фаховій спільноті істориків часто-густо побутують зверхні, «високочолі», а то й іронічні розумування щодо дослідників, практики яких тією чи іншою мірою прагнуть пов'язати й

оцінити в річищі позитивізму. З іншого боку, незважаючи на те, що позитивізм циркулює на культурних теренах історіописання у так званому «знятому вигляді», мисленнєві взірці цього стилю мислення й до сьогодні посідають поважне місце в наукових практиках і дослідницьких стратегіях істориків та загалом гуманітаріїв. Тим паче, що позитивізм спричинився до становлення низки пропозицій некласичної науки, як-от віталізм, циклічні теорії культурно-історичних типів або цивілізацій, неопозитивізм, аналітична філософія та ін. Не випадково навіть наприкінці ХХ ст. ширилися концепти й ідеї, котрі репрезентувалися як постпозитивізм або навіть постнекласичний позитивізм.

Таке довге «життя після смерті» демонструє, що позитивістська спадщина у вигляді аналітичних структур мислення та різноманітних версій сцієнтизму виявилася затребуваною й неодноразово актуалізованою впродовж усього ХХ ст. Якщо взяти до уваги те, що за рідкісними винятками позитивістські компоненти мислення майже ніколи не простежуються у так званому «чистому вигляді», а навпаки – творять строкатий і мінливий флер у творчому візерунку багатьох інтелектуалів, то діапазон можливих запитів на ниві стильової формації позитивізму постає як надзвичайно широкий і багатоманітний. Адже культурна доба позитивізму на полі кожної національної історіографії творила власну палітру світоглядних орієнтирів, інтелектуальних віх і методологічних настанов.

Отож круглий стіл істориків, проведений 29 листопада 2016 р. у Харкові та присвячений осягненню позитивізму як класичної моделі історіописання, хоч і у світлі відмінних перспектив та ракурсів, сприймається як доволі цікавий, своєрідний фаховий форум. До того ж незаперечна перевага цього заходу, ініційованого харківським істориком О.Богдашиною (авторкою відомої монографії

про позитивізм)¹, порівняно з численними круглими столами останніх років, виявилася в тому, що саме до його проведення було оперативно підготовлено та видано збірку текстів.

Примітною рисою означеної збірки стала версiальнiсть i розмaйтiсть дослідницьких пропозицій, опрацьованих авторами. Передусім укажемо на вступну статтю О.Богдашиної – «Позитивізм в історичній науці в Україні: сучасні образи класичної моделі історіописання» (с.5–12), в якій висунуто п'ять ключових тез: 1) термінологічні конструкти – позитивістська модель і позитивістська парадигма історіописання; 2) критерії належності історика до певної доктрини; 3) періодизація історичної науки у світлі позитивізму; 4) структура позитивістської моделі історіописання; 5) роль позитивістської моделі історіописання та її оцінки.

Такі вихідні концепти запропонували авторам збірки доволі широке проблемне поле й неабияку варіативність можливих сюжетів, хоч деякі формулювання видаються не зовсім точними. Слід радше вести мову не стільки про критерії належності певного вченого до позитивістської доктрини, скільки про позитивістські складові мислення та їх місце у його дослідницьких практиках, зокрема поєднання з іншими стильовими компонентами, котрі загалом продукують певну якість – унікальний творчий профіль. Недаремно стильові обриси видатних істориків зазвичай вирізняються багатством інтелектуальних сполучень, які дослідники означають у контраверсійному дусі: одні – як еkleктичне поєднання, інші – як неповторний творчий синкретизм.

Згадаємо, приміром, що вчені й мислителі по-різному сприймали позитивістські ідеї та концепти, зокрема розглядали останні як: а) методологію об'єктивного й критичного представлення історії з «перших рук», себто від джерел і фактів; б) прогностичний інтелектуальний ресурс для відкриття «суспільних законів» і «передбачення» майбуття; в) аналітичний спосіб оновлення класичного історизму, насамперед перенесення натуралістичної програми пізнання у царину соціогуманітаристики; г) гуманістичний культ людства й суспільного знання, котрі пов'язувалися з ідеалами «точної» науки.

Видається, що будь-які формалізовані критерії позитивістської історіографії генерують як численні застереження, так й усвідомлення багатолікості проявів цього стильового напрямку в персональних практиках інтелектуалів, які годі звести до якогось універсального чи хоча б більш-менш виразного одноцільного підходу.

Зауважимо, що засаднича проблема класичного позитивізму, принаймні за версією О.Конта, полягала в позірній і тотальній відмові від ціннісних суджень у соціогуманітаристиці, хоч сам факт апріорного відкидання останніх уже сам по собі продукував первинний аксіологічний смисл. Власне, побутування / співжиття / конфронтація / взаємодія ціннісних складових й аналітичних

¹ Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). – 2-е вид., доп. та переробл. – Х., 2013. – 560 с.

структур мислення простежуються у численних викликах історіописання ХХ ст., які безперечно тяжіють до ідей фундаторів позитивізму і, водночас, складають базову вісь позитивізму як моделі, точніше низки взаємопов'язаних моделей-проекцій історіописання.

Загалом рецензована збірка вирізняється сюжетним розмаїттям у конструюванні та представленні позитивізму на теренах української науки. Низка розвідок присвячена висвітленню наукових практик істориків у руслі раннього чи першого позитивізму, як-от у статтях С.Лимана «До и во время позитивизма: историософские взгляды медиевистов Украины в 1804 – первой половине 1880-х гг.» (с.80–95), В.Потульницького «До історії утвердження позитивізму як дослідницької методології в українській історичній науці в австрійській Галичині (1894–1914 рр.)» (с.127–134) та ін.

Зазначимо, що позитивізм у збірці розглядається не тільки на культурних обширах історіографії, а й у розрізі біографістики, джерелознавства, регіоналістики, історії мистецтва тощо. З-поміж таких розвідок (доповідей), уміщених у вказаній збірці, варто відзначити тексти В.Ващенко «Позитивізм, структури історичного часу, біографії: М.П.Драгоманов» (с.13–21), В.Воронова «Становлення дисциплінарного образу вітчизняного джерелознавства за доби класичного позитивізму (на прикладі лекційних курсів В.Б.Антоновича та В.Й.Ключевського)» (с.21–35), О.Ковальчук «Концептуальні моделі історії Києва: від просвітництва до позитивізму» (с.60–65), О.Музичка «Позитивізм у південноукраїнському історіографічному процесі середини ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.: постаті, етапи, особливості» (с.95–107) та ін.

Дехто з науковців репрезентує позитивізм із перспективи методологічних, світоглядних й інтелектуальних засад, які тією чи іншою мірою простежуються у adeptів і прихильників цього стилісового напрямку, а також трансляцію чи перетікання позитивістських ідей на поле сучасного історіописання. Зокрема, у цьому плані доцільно відзначити статті І.Куцога «Європоцентричні світоглядні засади в українському історіописанні доби позитивізму» (с.68–80), С.Посохова «Позитивізм та марксизм: ремарки до відомих тверджень» (с.121–127), С.Куделка «До питання про прогностичну функцію історіографії (тези доповіді)» (с.65–68), А.Острянка «Сьогодення позитивізму в історичній науці в Україні» (с.108–113) та ін.

Кілька статей збірки пропонують погляд на позитивізм як системний чинник у конструюванні фахового простору, зокрема у контексті наукової комунікації, спадкоємності поколінь, неформальної інституціоналізації науки (напрямів, течій, шкіл) тощо. До таких текстів варто віднести розвідки Ю.Кісельової «Комунікативні стратегії історіографів у добу позитивізму (на матеріалах імператорського Харківського університету)» (с.45–54) та Є.Сінкевича «Засади позитивізму в науковій і суспільно-політичній діяльності представників Краківської історичної школи» (с.158–163).

Ще у ряді статей, які об'єднані у рубриці «Постпозитивістський етап розвитку історичної науки: нові виклики», здебільшого опосередковано порушена задекларована проблематика. Втім, поміж цих статей є низка цікавих текстів, як-от В.Андреева «Історична концепція Віктора Петрова» (с.172–186),

С.Бережної «Становлення історичної компаративістики як методології та антропологічної епістемології» (с.187–194), В.Берковського «Роберт Пол Бренер та дискусія про генезу капіталізму в Європі» (с.195–201), І.Гирича «Висвітлення своєї національної та української історії ХІХ – початку ХХ століть у польських шкільних підручниках» (с.209–220), В.Левченка «Наукове співтовариство одеських істориків першої половини ХХ століття крізь призму генераційних процесів: теоретичний аспект» (с.220–230) та ін. Урешті, збірка завершується коротким біографічним нарисом про наукові практики професора О.Богдашиної та списком її основних праць, приурочених до ювілейної річниці життя й творчості харківського історика.

Звісно, рецензоване видання в жодному разі не пропонує однозначних відповідей або підходів з обсягу окресленої проблематики. Натомість тексти збірки спонукають замислитися стосовно побутування відмінних, версiальних позитивістських моделей історіописання, котрі самотньо переломлюються в дослідницьких, комунікативних, організаційних, культурних і соціальних практиках істориків.

Формат круглого столу, відображений у збірці статей, дозволив подивитися на позитивізм у розрізі мозаїчної, дискретної, динамічної палітри образів і сюжетів, які наскрізним рефреном пролягають у різних сферах культурної, інтелектуальної та соціальної історії. Якщо взяти до уваги сучасне поширення ідей неосцієнтизму як одну з відомих реакцій на крайнощі постмодерністських стратегій конструювання та представлення минувшини, то запропоновані спроби переосмислення позитивістської спадщини на ниві історії українського історіописання видаються доречними, корисними й своєчасними.

О.В.Ясь (Київ)